

JEAN-PASCAL DALOZ

THE SOCIOLOGY OF ELITE DISTINCTION. FROM THEORETICAL TO COMPARATIVE PERSPECTIVES

Helena Chmielewska-Szlajfer

New School for Social Research w Nowym Jorku,

Uniwersytet Warszawski

Wydaną w 2010 roku *Socjologię dystynkcji elit* Jeana-Pascala Daloz'a należy traktować przede wszystkim jako podręczny leksykon na temat teorii dystynkcji. Tom przedstawia szerokie omówienie istniejących w naukach społecznych teorii na temat stratyfikacji, statusu, władzy i dystynkcji właśnie – terminu, który zyskał swoistą sławę dzięki Pierre'owi Bourdieu. Trudno jednak przeoczyć fakt, że bardziej niż na pogłębionej analizie autor skupia się na jak najszerszym opisie podjętej tematyki. O ile więc po *Socjologii dystynkcji elit* nie należy spodziewać się zaawansowanej krytyki tematu, o tyle Daloz w interesujący sposób łączy różne wątki, będące przedmiotem zainteresowania nauk społecznych, w których istotną rolę odgrywa zjawisko dystynkcji.

Wpływ Bourdieu jest odczuwalny niemal we wszystkich rozdziałach *Socjologii dystynkcji elit*, nawet jeżeli Daloz nie zawsze się na francuskiego poststrukturalistę powołuje. Niemniej często odnosi się do koncepcji przemocy symbolicznej, a także do instytucjonalnej oraz strukturalnej roli dystynkcji. Wiele miejsca poświęca jej ujęciom teoretycznym w historycznym kontekście, porządkując koncepcje autorów prac zaliczanych do dziedziny socjologii, począwszy od Herberta Spencera – i, wcześniej, greckich filozofów, takich jak Epikur czy Diogenes – omówienie zaś kończąc krytyką społeczeństwa konsumpcyjnego Baudrillarda. Co istotne dla czytelnika niezaznajomionego z literaturą przedmiotu, Daloz dużą wagę przywiązuje

do zakresów przydatności omawianych przez niego teorii, często wskazując granice ich zasięgu czasowego, przestrzennego i, wreszcie, teoretycznego.

Socjologia dystynkcji elit podzielona jest na trzy części. W pierwszej z nich autor w chronologicznym porządku przedstawia koncepcje naśladownictwa i dystynkcji, wielokrotnie podkreślając, że temat dystynkcji jest obecny w socjologii w zasadzie od początków istnienia tej dyscypliny naukowej, wpleciony w teorie władzy, ekonomii czy rodzącego się współczesnego życia miejskiego. Wymienia między innymi teorię naśladownictwa Gabriela de Tarde'a, konsumpcję na pokaz Thorsteina Veblena, opisany przez Georga Simmela fenomen wielkomiejskiej mody, a także rozważania Wenera Sombarta na temat luksusu oraz prace Maxa Webera na temat relacji między władzą a klasą społeczną. Chociaż Daloz krytykuje ogólność istotnych terminów Webera (np. władzę charyzmatyczną), zbyt dużą dosłowność w przekładaniu roli luksusu na rozwój miast u Sombarta czy niewielki materiał badawczy, który posłużył Veblenowi jako podstawa jego teorii, to jednak podkreśla, że już w tych pierwszych, ogólnych ujęciach socjologicznych kwestia wyróżniania się elit w społeczeństwie stanowi istotny element naukowych rozważań.

Stosunkowo niewiele miejsca Daloz poświęca analizie teorii elit w pismach marksistów, choć u Theodora Adorno i Maxa Horkheimera opisuje niekonsekwencję koncepcji fetyszyzmu towarowego, a także wytyka podświadomy elitaryzm towarzyszący ich założeniu, jakoby towary niemasywne i *nomen omen* elitarne – jak przykładowo sztuka – były bardziej wartościowe od masowo produkowanych towarów, wspierających masowy konsumpcjonizm, tak krytykowany przez autorów *Dialektyki oświecenia*. Być może nieobecność myśli marksistowskiej u Daloz wynika z podstawowej, ideologicznej eliminacji kwestii dystynkcji w założeniach komunizmu, jednak ów brak sam w sobie wydaje się warty uwagi, nawet jeżeli nie w pismach Marksa, to przynajmniej u Marcusego czy Lukácsa.

Omawiając prace późniejszych badaczy, zarówno u Norberta Elias, jak i u Ervinga Goffmana Daloz opisuje wagę teatralności, choć u autora *Przemiany obyczajów w cywilizacji Zachodu* dotyczy ona głównie ewolucji dworskich manier, natomiast u klasyka interakcjonizmu skupia się na koncepcji społecznej twarzy i kontroli wywoływanego wrażenia. Obaj autorzy przy omawianiu wysokiego statusu społecznego podkreślają napięcie między tendencją do jak największej samokontroli i, z drugiej strony, do nonszalanckiej, będących zarówno efektem, jak i oznaką dystynkcji. Znamienny jest fakt, że te dwa, wydawałoby się, sprzeczne typy zachowań są ze sobą wzajemnie powiązane, a istota dystynkcji tkwi w ich umiejętnym stosowaniu.

U funkcjonalistów, popularnych zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, Daloz omawia innego rodzaju napięcie, istniejące między indywidualizmem a normami. Trafnie obrazuje je pytanie zadane przez autora: na jaki samochód może sobie pozwolić pracownik, żeby pozytywnie wyróżnić się we własnym środowisku, ale nie obrazić szefa? Zmiana w dostępie do atrybutów dystynkcji staje się tu wyraźnie widoczna; nie tylko elitę stać na drogie dobra, więc nie bogactwo czy władza, ale przede wszystkim zinternalizowane normy społeczne (vide: Berger i Luckmann) podtrzymują w danym społeczeństwie różnice statusu.

Jeszcze inaczej, bo z punktu widzenia kontekstowości znaczeń, przedstawia Daloz poststrukturalistyczną teorię Bourdieu i semiotyczną teorię Baudrillarda: u Bourdieu znaczenie przedmiotów i działań uzależnione jest od pozycji osoby wewnątrz danego pola, które określa jej władzę symboliczną. Zinternalizowane normy określają nie tylko – jak u funkcjonalistów – to, co dozwolone, ale tworzą granice społecznych aspiracji. Każda grupa społeczna ma swoje wyróżniki i swoje hierarchie, ale o sile dystynkcji elity świadczy jej przemoc symboliczna wobec wszystkich innych, niestanowiących elity.

U Baudrillarda – najbardziej współczesnego z autorów, których można znaleźć w *Socjologii dystynkcji elit* – Daloz podkreśla dominującą rolę kapitalizmu w nadawaniu rzeczom coraz to nowych i płynnych (wedle terminologii Baumana) znaczeń. Stąd też i symulakra: pozory rzeczy pozbawione jednoznaczności, których odniesienia można dowolnie zmieniać – w tym również potrzeby społecznej dystynkcji – zgodnie z bieżącymi potrzebami i pragnieniami. Według Baudrillarda koniec końców wszystkie znaki są puste, a punkty odniesienia jedynie doraźne. Daloz jednak nie zastanawia się, jaki jest status dystynkcji w realiach, w których symulakra na swój sposób przerosły rzeczywistość, dzięki czemu – parafrazując Thomasa – zyskały realne konsekwencje. Co więcej, Daloz nie zadaje pytania, które zdaje się narzucać samo, czy w dzisiejszym świecie symulakra dystynkcji nie wystarczają do osiągnięcia upragnionego statusu w oczach własnych oraz osób postronnych.

Druga część książki Daloz przedstawia główne oznaki dystynkcji, takie jak ozdoby, miejsce zamieszkania, pojazdy czy jedzenie. Autor podkreśla rozmaite cechy wyróżniające, np. asertywność oraz pewność siebie połączone z nonszalancją, maniery, warunki fizyczne czy kompetencje językowe. W omówieniu wyróżniających elementów wyszczególnia też cechy otoczenia, opisywane wcześniej między innymi przez Simmela, Veblena czy Eliasa: służba, krewni, elitarnie sieci znajomości, sprawowanie

mecenatu nad sztuką, a także, co znamienne, towarzystwo pięknych kobiet. Wszystkie te elementy miały i nadal mają wpływ na sposób postrzegania ich posiadacza, często też są traktowane jako jego przedłużenie. Co więcej, nie sposób pominąć faktu, że w analizowanych pracach posiadaczem jest zazwyczaj mężczyzna. Zagadnienie, którego niestety Daloz nie porusza, to kwestia stałości, lub odwrotnie ewolucji, tych przejawów dystynkcji w obliczu przemian w pełnieniu ról społecznych przez kobiety i mężczyzn.

Niemniej w ostatniej części zatytułowanej „Zmienności” autor omawia historyczne transformacje elitarnych dystynkcji, szczególnie uwagę poświęca kwestii ubioru – od kolorów i detali zarezerwowanych dla arystokracji po ubiór odpowiedni dla czasów zmian (np. długie spodnie zamiast *culottes* w czasie rewolucji francuskiej). Autor opisuje również postępującą swobodę ubioru wśród elit, rozluźnienie formalnych ram dotyczących stroju datuje od XVII wieku (we Francji Ludwik XIV uciekał z Wersalu do Marly, gdzie etykiety nie przestrzegano z równą surowością; podobne procesy zachodziły w Anglii w kwestii stroju wcześniej zarezerwowanego wyłącznie na polowania).

Jeszcze inną kwestią, dzięki której bardziej widoczny staje się przestrzenny zasięg dystynkcji w relacji do władzy – w tym władzy symbolicznej – jest adaptacja lokalnych zasad dystynkcji w pozaeuropejskich koloniach, gdzie zwyczaje europejskie stykały się z już istniejącymi lokalnymi zasadami (przykładowo: niezgoda na to, by woźnica siedział na słoniu wyżej od pasażera-notabla), a także z wewnętrzną konkurencją elit, które walczyły o pozycję nie tylko w ramach lokalnych systemów dystynkcji, ale również w systemie narzuconym przez kolonialistów. Mimo że Daloz o tym nie wspomina, w czasach postkolonialnych tego rodzaju napięcia są wciąż widoczne (vide: Appiah), a hierarchie dystynkcji ulegają zmianom będąc efektem nie tylko odzyskania przez państwa niepodległości, ale również lokalnych przemian zachodzących pod wpływem globalizmu. Według autora dzisiejszy globalny obieg informacji stanowi dodatkowy motor rozpowszechniania się systemów dystynkcji, aczkolwiek można podejrzewać, że są to systemy coraz bardziej homogeniczne.

Choć nietrudno *Sociologii dystynkcji elit* wytknąć brak prób interpretacji przedstawianych teorii, Daloz opisuje dwie kategorie, które rzucają dodatkowe światło na tematykę dystynkcji: perspektywę psycho-socjologiczną oraz socjo-ekonomiczną. Wedle pierwszej, inspirowanej między innymi badaniami psychologicznymi Leona Festingera, motywacją do wyróżniania się na tle innych są nie tylko indywidualne potrzeby, ale co najmniej w równym stopniu – potrzeby społeczne. Motywację tę widać wyraźnie

między innymi w teorii dystynkcji Bourdieu, analizach przedmiotów Barthesa (choć tego autora Daloz nie wymienia, czy teorii konsumpcji Baudrillarda. Z drugiej strony, być może warto odwrócić pytanie i zapytać o to, czy dystynkcja jest w ogóle możliwa bez społecznego punktu odniesienia.

Z kolei perspektywa socjo-ekonomiczna, którą można zauważyć już u Webera czy Sombarta, umożliwia analizę decyzji ekonomicznych z punktu widzenia potrzeby dystynkcji, co w efekcie pozwala zadać pytanie, jaką rolę pełnią dobra rzadkie czy pozbawione praktycznych funkcji. Fenomen konsumpcji na pokaz szczegółowo opisywał Veblen, ale zjawisko to było również przedmiotem szczególnego zainteresowania Simmela, badającego wagę symboli prestiżu, a także – wiele lat później, choć przed Baudrillardem – np. Daniela Boorstina, który opisywał stopniowe odrywanie się cech dystynkcji od właściciela na rzecz przedmiotów i, następnie, na rzecz masowych przekazywaczy informacji. Baudrillard mógł pisać o symulakrach, ponieważ rzeczywistość, w której miały dominować, była już rzeczywistością, w której główną rolę odgrywał kontekst budowany przez medium. Stąd, jeżeli i w tym wypadku zastosować teorię francuskiego postmodernisty, dystynkcja powinna podlegać tym samym procesom, co inne symulakra.

Nie da się ukryć, że w *Socjologii dystynkcji elit* Daloz niezwykle rzadko podejmuje próbę przełożenia analizowanych teorii opisujących dystynkcje elit na realia współczesnych społeczeństw. Parafrazując Fiske'a i de Certeau sprzed ponad trzydziestu lat – choć tych autorów nie wymienia – Daloz stwierdza, że obecnie punkty odniesienia są bardziej rozproszone niż kiedyś, gdy można było wskazać konkretną klasę dominującą. Na dowód podaje przykład rapera, którego nie uznają tradycyjne elity, mimo że cieszy się szacunkiem pozostałych zarówno z powodu muzyki, jak i z racji posiadanego majątku. Daloz podkreśla szczególną wagę właśnie tego ostatniego czynnika jako istotnego niezależnie od warunków historycznych, choć we współczesnym kapitalizmie ma on zyskiwać wyjątkową wagę. Czy więc wartość dystynkcji można sprowadzić do wartości kapitału?

Niestety, Daloz w swojej analizie zatrzymuje się na popularnych postmodernistycznych analizach, nie wychodząc poza ramy symulaków, które ponad dwadzieścia lat później, w obliczu globalnych zmian wymykających się logice konsumpcji, domagają się krytycznego komentarza. Niemniej dla czytelnika niezaznajomionego z literaturą przedmiotu książka ta spełni swoje zadanie jako ogólna analiza porównawcza teorii dystynkcji i, co być może ważniejsze, jako punkt wyjścia do zadawania śmielszych niż Daloz pytań o stan dzisiejszej rzeczywistości.

Bibliografia:

- /// Adorno, Theodori, Max Horkheimer. 1994. *Dialektyka oświecenia*. Warszawa: IFiS PAN.
- /// Appiah, Anthony. 2006. *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers*. Nowy Jork: W.W. Norton.
- /// Barthes, Roland. 2008. *Mitologie*. Warszawa: Aletheia.
- /// Baudrillard, Jean. 2006. *Spółczesność konsumpcyjna, jego mity i struktury*. Przel. S. Królak. Warszawa: Sic!
- /// Bauman, Zygmunt. *Płynna nowoczesność*. Przel. T. Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- /// Berger, Peter L. i Thomas Luckmann. 1983. *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*. Przel. J. Niżnik. Warszawa: PIW.
- /// Boorstin, Daniel J. 1992. *The Image: A Guide to Pseudo-events in America*. Nowy Jork: Vintage Books.
- /// Bourdieu, Pierre. 2006. *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*. Przel. P. Bilos. Warszawa: Scholar.
- /// Certeau, Michel de. 1988. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- /// Daloz, Jean-Pascal. 2010. *The Sociology of Elite Distinction. From Theoretical to Comparative Perspectives*. Nowy Jork: Palgrave Macmillan.
- /// Elias, Norbert. 1980. *Przemiany obyczajów w socjologii Zachodu*. Przel. T. Zabłudowski. Warszawa: PIW.
- /// Festinger, Leon. 1989. *Extending Psychological Frontiers: Selected Works of Leon Festinger*. Nowy Jork: Russel Sage Foundation.
- /// Fiske, John. 1991. *Understanding Popular Culture*. New York: Routledge.
- /// Goffman, Erving. 1981. *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Przel. H. Datner-Śpiewak i P. Śpiewak. Warszawa: PIW.
- /// Lukács, György. 1988. *Historia i świadomość klasowa: studia o marksistowskiej dialektyce*. Przel. Marek J. Siemek. Warszawa: PWN.
- /// Marcuse, Herbert. 1991. *Człowiek jednowymiarowy: badania nad ideologią rozwiniętego społeczeństwa przemysłowego*. Przel. S. Konopacki. Warszawa: PWN.

/// Parsons, Talcott. 1972. *Szkice z teorii socjologicznej*. Przel. A. Bentkowska. Warszawa: PWN.

/// Simmel, Georg. 1975. *Socjologia*. Przel. M. Łukasiewicz. Warszawa: PWN.

/// Sombart, Werner. 1967. *Luxury and Capitalism*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

/// Tarde, Gabriel de. 1962. *The Laws of Imitation*. Gloucester: P. Smith.

/// Thomas, William I. 1928. *Child in America. Behavior Problems and Programs*. Nowy Jork: Alfred A. Knopf.

/// Veblen, Thorstein. 1998. *Teoria klasy próżniaczej*. Warszawa: Muza.

/// Weber, Max. 2002. *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*. Przel. D. Lachowska. Warszawa: PWN.